

270. *Obučari Kotora u doba samostalnosti (1391-1420)*. Zbornik Kotor-ske sekcije Društva historičara Crne Gore, I, Kotor, 1973, str. 119-33.
271. *Bunjevci Vojvodani koji su studirali u Bratislavskoj akademiji*. Zbornik Matice za književnost, XXII-3 (1974), str. 503-5.
272. *Slovaci iz Vojvodine koji su učili u Bratislavi*. Isto, str. 505-7.
273. *Bar i Barani u kotorskim spomenicima prve polovine XV vijeka*. Istorijski zapisi, sv. 1-2, 1974 (1975), str. 123-40.
274. *Konstantin Pečić na studijama u Bratislavi*. Zbornik radova Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Sekcija SAPV, Pančevo, 1974, str. 197-207.
275. *O zdravstvenoj kulturi Boke srednjeg vijeka (do 1420)*. Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae, sv. 2 1974 (1975), str. 27-9.
276. *Studie o juhoslovensko-slovenskysh vzťahoch* (Daničić-Miletić-Zmaj J Bošković-K. Trifković-Grčić-Milenko). Matica slovenska, Martin-Bratislava (1975), 1976, str. 130

80 YEARS OF LIFE OF PROF. RISTA KOVIJANIĆ

Jovan TUCAKOV

Prof. dr Rista Kovijanić was born in Djurdjevina near the monastery of Morača on the 31st of December, 1895. He had attended the elementary school in Lipovo and monastery of Morača. He had finished the six classes of the Secondary school in Cetinje. But his regular education was interrupted by Balkan wars when he joined the Serbian Army as a volunteer. During the First World War Prof. Kovijanić took part in some battles from Grahovo to Mojkovac, and the last days of the war he spent in the internation in Ctlovo, Szechoslovakia. After the First World War he had taken his final examination in the Secondary school for boys in Belgrade, 1919. Prof. Kovijanić studied the Yugoslav and comparative literature where his professors were Pavle and Bogdan Popović, as well as Serbo-Croatian language taught by Aleksandar Belić. His scientific and teaching career was the following: he was the teacher secondary school in Sombor and Vrbas, then language instructor for Serbo-Croatian language and literature at the University of Komensky in Bratislava (1927-1939), the scientific collaborator in the state archive in Belgrade, the dean of the secondary school in Kotor, and the scientist and high scientific collaborator of the state archive in Kotor. Prof. Kovijanić is also the member of many scientific and cultural institutions, for example: the Historical Society in Novi Sad, Matica Srpska in Novi Sad, the member of the Šafarik society in Bratislava, the scientific collaborator of the Institute for medical researches of the Serbian Academy of Science and Art, the regular and honorary member of the Scientific Society for the History of the Yugoslav Health Culture, the member of the Society for researches of seamanship in Yugoslavia, the member of the Society of writers of Montenegro, and of the Association of the Yugoslav writers, too.

Prof. Kovijanić was decorated with a medal of Komensky University in Bratislava for his pedagogic-literary-scientific work, then with the golden medal of the Slovakian Academy of Science for his scientific-literary work. He received the prize of the 13th July for his lifelong scientific work and excellent results. Prof. Kovijanić attended many congresses in our country and abroad, and his work is consisted of almost 400 bibliographic units out of which there are 220 scientific papers and over 170 scientific-popular articles and smaller contributions. He cooperated in 60 Yugoslav and Czechoslovakian scientific journals, almanacs and in 20 daily and weekly newspapers, too. Enclosed is bibliography of his scientific papers and publications.

POMOĆ HRVATSKOG PRIMORJA SRPSKOM I CRNOGORSKOM SANITETU U BALKANSKIM RATOVIMA (1912-1913)

Radmila MATEJČIĆ

Od Narodnog pokreta 1903. g. Hrvatsko primorje, Rijeka i Liburnija žive intenzivnim političkim životom. To se osjetilo osobito nakon potpisivanja »Riječke rezolucije« 1906. g., a i kasnije. Balkanski ratovi 1912. i 1913. g. bili su prilika da se ta klima nastala prethodnih godina iskoristi kako bi ti krajevi pružili svoj obol u pomoći Crvenom krstu balkanskih naroda. Od oktobra 1912. do maja 1913. g. cjelokupno je pučanstvo ovih krajeva svesrdno angažirano u sakupljanju doprinosa Crvenom krstu, te je djelo ovog stanovništva ispunilo jednu blistavu stranicu u povijesti zdravstva Hrvatskog primorja oplemenjenu humanizmom i jugoslovenskom solidarnošću, a nekoliko liječnika koji su aktivno učestvovali u sanitetu u balkanskim ratovima potvrđuju visoku svijest zdravstvenih radnika ovoga kraja u povijesnim trenucima oslobođenja jugoslovenskih zemalja.

Odmah nakon izbijanja balkanskog rata riječki »Novi list« se stavio u službu ove humanitarne akcije, tako da je sakupljanje doprinosa počelo par dana prije nego je izišao apel crnogorskog Crvenog krsta od 16. oktobra 1912. g. koji počinje dramatičnim usklikom: »Balkan je ponovo u krvi!«, a završava: »Pomoć Crvenog krsta pomoć je našoj narodnoj borbi, djelo je milosrđa, hrišćanska je ljubav prema bližnjima! U Cetinju 26. septembra (po st. kal.) 1912«. Proglas je potpisao mitropolit Mitrofan⁽¹⁾.

Među prvim darodavcima u Rijeci bio je Đuro Ružić koji je poslao direktno u Cetinje 100 kr., a prikupljalo se u susjednim selima Krasici i Pehljunu po 50—100 kr. i odmah slalo u Cetinje (2). U Opatiji je ta akcija poprimala političko značenje. U čitaonici »Zora« održana je pučka skupština pod parolom »Borba braće na Balkanu«. U apelu za tu skupštinu se kaže: »Braćo Srbi, Hrvati i Slaveni! Sada, kada se naša jednokrvna braća na Balkanu bore za oslobođenje i ujedinjenje jugoslovenskog naroda, kada se po Kosovu oko hrama Svetih Dečana čuje jauk i lelek naše braće koju ugnjetava jedan od naših brojnih dušmana, tre-

ba da i mi dignemo svoj glas, glas simpatije naše, što ju trebamo da izrazimo u ovoj očajnoj borbi za oslobođenje našoj jednokrvnoj braći. Izraz našega bodrenja bit će našoj braći nada sve, te će ih u borbi bodriti i voditi do pobjede. No izim izraza simpatije treba da našu braću bodpomognemo darovima za bolesnike i bijednike, što ih rat sobom donosi. Opatija s okolicom! Pohrlite na ovu skupštinu da bude dostojna manifestacija velike zavjetne misli⁽³⁾. Isto je raspoloženje bilo u Istri, iz Pazina je ljekarna »Sv. Cirilu i Metodu« poslala zavoja i vate za Crveni krst u Cetinje u vrijednosti od 100 kr.⁽⁴⁾ Istih dana je Nestor riječkih Hrvata Erazmo Barčić (slika 1) predao molbu na gradski Magist-

rat za dozvolu sastanka riječkih Hrvata, Srba, Slovenaca i ostalih Slavena dobre volje s tim da se osnuje odbor za sakupljanje pomoći za Crveni krst balkanskih naroda⁽⁵⁾. Erazmo Barčić je sazvaio sastanak i potpisao apel koji počinje riječima: »Kao najstariji između vas smatram se dužnim sazvati sastanak. Jesam uvjeren da na tom sastanku ne će niko, komu u grudima slavensko srce bije, manjkati, da po mogućnosti materijalnih svojih sila doprinese obol za ublaženje boli stradajuće naše braće na Balkanu«⁽⁶⁾.

Nekoliko dana nakon proglašavanja crnogorskog Crvenog krsta u »Novom listu« je izišao apel srpskog Crvenog krsta u kojem se poziva 20 liječnika za njegu ranjenika i bolesnika. Srpski Crveni krst se obraća na

slavenske liječnike (7). Oba apela, crnogorskog i srpskog Crvenog krsta bila su objavljena prije skupštine koju je sazvaio Erazmo Barčić. Sastanak je održan u Trgovačko-obrtničkom domu i na njemu je izabran odbor. Sve prostorije Doma, čak i hodnici bili su dupkom puni riječkog građanstva. Erazmo Barčić im je tom prilikom rekao: »Posljedice rata teške su, ljudi pogibaju, obitelji ostaju bez skrbnika; poslije rata bit će još groznijih posljedica... Ja se nadam da će Makedonija, Stara Srbija i Novi Pazar poslije toga rata dostignuti svoju slobodu. Ali tu svoju slobodu postići će krvlju i heroizmom naše slavenske braće, koja sada prolijeva svoju plemenitu krv, prolijeva je za humanitarna i čovječanska prava. Ja se nadam da će se Hrvati, Srbi i Slovenci Rijeke i Susaka odazvati da novčano potpomognu Crveni krst balkanskih naroda.« Iza ovih riječi na tom je Zboru Fran Supilo predložio odbor, a za predsjednika dr Erazma Barčića. Sastavljen je i odbor gospođica koje su išle sakupljati priloge⁽⁸⁾. Iza toga je Barčić koristeći svoj ogroman autoritet političara i patricija riječkog objavio preko »Novog lista« poruku građanstvu bez razlike narodnosti. Između ostaloga on kaže: »U sadašnjem sudbonosnom času sinovi Bugarske, Crne Gore, Grčke i Srbije lijevaju svoju krv da oslobode svoju braću koja čani pod turskim jarmom... Odbor apeluje na tradicionalnu dobrotvornost riječkog stanovništva, da doprinese svoj obol na pre navedenu plemenitu svrhu. Na Rijeku 28. oktobra 1912.«⁽⁹⁾. I u Opatiji-Volosko se konstituirao odbor za sakupljanje prinosa. Predsjednik odbora je podnačelnik Julije Miran. Oni apeliraju preko »Novog lista« na dirljiv način: »Krv koja se sada lijeva na Balkanu — je krv naša, boli i lelek slavenskih majka naše braće dopiru do žala divnog našeg Jadrana i mi djeca velike majke Jugoslavije nećemo i ne smijemo ostati nijemi, već ćuteć s njima doprinosimo iz malene ali naše Istre što više možemo za olakšanje teških patnja i borbe za slobodu braće«⁽¹⁰⁾. Sakupljanje doprinosa je bilo u svim mjestima, narod se odazivao dobrovoljno, u Kastvu, Krasici, Dragi, Klani, Grižanima, Bakru i drugdje sakupljali su se prinosi jednostavnog puka koji je bar helerom htio dokazati svoj patriotizam. Narodni poslanik Luppis je u jednom londonskom listu napisao veliku istinu da se u ovom kraju prilozima sakupljaju od svih slojeva pučanstva, da su doduše maleni u odnosu na priloge bogatih Grka, no njihova je vrijednost u masovnosti⁽¹¹⁾. Međutim, riječki veletrgovac i posjednik Dušan Vilhar odlučuje da na svoj trošak pošalje mladog kirurga dr Hugu Fabianića u Crnu Goru. On je želio ostati anonimno, no, kasnije se saznalo za njegovo ime. U »Novom listu« je ova vijest objavljena s puno publiciteta. Kaže se između ostaloga: »Gosp. dr Fabianić je odaslan od jednog odličnog našeg rodoljuba, koji sve troškove podmiruje i čiju je ponudu Glavna Uprava Crnogorskog Crvenog krsta sa zahvalnošću primila i pozdravila. Ističemo našim rodoljubima prigodom sakupljanja prinosa za Crveni krst ovaj liepi primjer bratske solidarnosti i patriotizma koji otačbenika, koji neće da s imenom izađe na javu, toli gosp. doktora, koji, od njega umoljen, da pođe na ratište, odmah je pristao, te momentalno ostavio svoju liepu ovdješnju praksu i pohrlio u Crnu Goru. Treba-

biranje prinosaka za »Crveni krst« balkanskih naroda odpravio je kroz ovdašnju Banku i Štedionu za Primorje tamoš. Crnogorskoj banki dne 1. oktobra 2.000, a danas 2.000 franaka na raspolaganje tog predsjedništva, dočim daljnje pošiljke sliede. Diveći se legendarnom heroizmu saveznih balkanskih država, uvjereni smo da je blizu čas kad će njihove slavne zastave lepršati nad minaretima Carigrada navješćujući zapanjenoj Evropi da je kucnula hora oslobođenja čitavog Balkanskog poluo-toka, te ujedinjenja i neodvisnosti Jugoslavena. Predsjednik odbora *Pravno Barčić* (20). I ovaj je brzovjav, kao i pošiljka popraćen oduševljenjem iz Cetinja: »Vaše simpatije, kojima pratite tešku borbu mnogo nam pomažu, da istrajemo u svetom poduzeću. Zahvaljujemo na bratskoj pomoći — Predsjednik »Crvenog krsta«: Mitrofan«⁽²¹⁾. Zanimljivo je kako je Baška na otoku Krku reagirala tih dana. Njihova je općina odmah odlučila da sa sakupljenim doprinosima pošalje dr Zdenku Čermak u Crnu Goru⁽²²⁾. Međutim, iz Crne Gore su brzovjavili da je dovoljno liječnika i da se najtoplije zahvaljuju⁽²³⁾. Nakon što su dobili brzovjav, općina Baška je zaključila da iznos 851,38kr. uputi Crvenom krstu u Cetinje, a hoteljeri su stavili 60 postelja za mjesec dana, gdje se mogu smjestiti ranjenici. Doktorica Zdenka Čermakova se ponudila da će ih njegovati i davati badava lijekove i gospođice Marija i Dinka Frančić su vodile sabirnu akciju. Čermakova mi je rekla da se nije mogla utješiti što je ostala »prešavša« u Balkanskom ratu. Uz slanje novaca išlo je i slanje opanaka i papuča. Tu je akciju pokrenuo dr Hugo Fabianić, ujedno je zamolio građane da šalju novine i knjige za ranjenike⁽²⁵⁾. Za sve vrijeme ovih akcija svih gradskih odbora u Primorju profesori Hrvatske gimnazije su držali predavanja u Opatiji, Kastvu i Rijeci o borbi balkanskih naroda, donosili reprodukcije s bojnog polja, prikazivali krajeve koji su oslobođeni i stvarali još veće raspoloženje i simpatije. Naročito se isticao prof. Osterman i prof. Ivan Ivančić⁽²⁶⁾. Ne smije se zaboraviti i udio riječkih ljekarni. Prvi je dao ljekarnik Petar Sušanjan na Sušaku bandažu i druge ljekarije dr Hugi Fabianiću kad je krenuo za Crnu Goru⁽²⁷⁾. Odazvale su se riječke ljekarne Bulak, Catti i dr., Mizzan i Schindler, te su poslale crnogorskom Crvenom krstu lijekova u vrijednosti od 250 kr. a ljekarna Babić za 120 kr. (28). Uz lijekove je poslato u Crnu Goru 300 pari opanaka, 300 pari laganih papuča, 500 košulja i 200 zimskih kaputa⁽²⁹⁾. Ove su akcije bile moguće, jer se i dalje nastavljalo s prikupljanjem sredstava. U Opatiji — Voljskom su uspjeli dobiti po 1.000 kr. od Casino des Etrangers, od K. K. Kurkommission i Posujilnice po 500 kr., a ostali su dali priloge od 200 do 20 filira⁽³⁰⁾.

O boravku dr Huga Fabianića u Crnoj Gori i o njegovom učešću u crnogorskom sanitetu najbolje govori feljton u riječkom Novom listu »Iz mojih ratnih uspomena«⁽³¹⁾. Naime, dr Hugo Fabianić se nakon tri mjeseca boravka u Crnoj Gori vratio na Rijeku (32). Rezimirajući ukratko osnovne podatke iz Fabianićevih »Uspomena« vidimo da je on odmah po dolasku iz Rijeke otišao u Cetinje, gdje se prvo želio uputiti u sanitetske prilike i započeti svoj rad. Bila je nesređenost, jer je rat pla-

nuo iznenada, Crna Gora je imala desetak liječnika koji nisu mogli zadovoljiti njegovanju tolikih ranjenika. »Požrtvovani crnogorski liječnici, koji su bili sami prve sedmice ljutih bojeva, počinili su prava čudesa i dosta je spomenuti da je u Podgonici bilo 50 postelja, a dopremljeno je 500 ranjenika«. Fabianić dalje govori da su počeli stizati izvana Englezi koji su došli u Bar, Rusi u Ulcinj, a češka je misija pod vodstvom dr Riechkish-a stigla na Cetinje, gdje su preuzeli organizaciju sanitetske službe i smjestili se u Glavnom stanu. Bilo je dovoljno postelja u Korpusu, Danilovoj bolnici i Gimnaziji. Kneginja Milica je uređila svoju bolnicu. S Francuzima, Rusima, Talijanima i Austrijancima bilo je u Crnoj Gori 80 liječnika. Bolnice u Cetinju i Podgorici su bile udaljene od bojne linije, te su ranjenici dovoženi veoma iscrpljeni. Pomoćni personal nije bio školovan. Prve dane je dr Fabianić radio u Bolnici Kneginje Milice na Cetinju, onda je poslan u Podgoricu, gdje je s dr Jovanovićem iz Sarajeva preuzeo crnogorski sanitetski odjel sa 400 ranjenika. Tu su bili dr Radulović i dr Quadrell. Uređena je sanitetska služba, u Vojnom stanu su bili Rusi i Francuzi; Austrijanci su bili u Gimnaziji, a Talijani su organizirali poljsku bolnicu. Ta je misija imala, prema mišljenju dr Huga Fabianića, savršenu organizaciju i personal, te su svoje sprave stavljali na raspolaganje i drugim liječnicima. Fabianić se više puta služio njihovim poljskim rendgen-aparatom. Uz pomoć dr Ognjenovića dr Fabianić je uređio operacionu dvoranu, snabdio je aparatura. Radilo se mnogo, osobito nakon odlaska dr Jovanovića kada je dr Fabianić ostao sam operater. Najviše je bilo ranjenika prvih desetak dana koje su trebalo da odmah operiraju. Uslijed kiše i zime bilo je zaraznih bolesti, oko 200 slučajeva tifusa, dizenterije i kozica. U bolnicama i privatnim kućama je vladala čistoća. Najviše je bilo rana od pušćanih taneta, što je rijetkost u običnoj praksi. Bilo je rana na prsima i dr Fabianić se čudi kako su se brzo liječile rane od moderne puške. Najteže su bile rane u trbuhu. Fabianić podvlači: »Crnogorac ranjen uzdrži i u bojnici temeljnu crtu svog karaktera: junak je u bolničkom krevetu i na operacionom stolu, kao i na bojnopolju. Operacije koje se u Evropi ne mogu zamisliti bez narkoze mogao sam izvađati na ranjenicima u budnom stanju kad se nije moglo gubiti vremena narkotiziranjem radi velike navale ranjenika«. On ističe i hrabrost kao drugu crtu njihovog karaktera, ona »pobuđuje simpatiju i odnošaj između liječnika i pacijenata je veoma harmoničan«. Pred odlazak je dr Fabianić s dr Perazićem otišao na frontu do Grnemira, odakle je razgledao položaj. U Cetinju se oprostio s predsjednikom Crvenog krsta mitropolitom Mitrofanom i ostalim crnogorskim znancima i nakon tri mjeseca napustio Crnu Goru. On završava svoje »Uspomene« dirljivim riječima: »U tri mjeseca rada i života u ovoj junačkoj zemlji karakterističnih osebina, upoznao sam i zavolio plemeniti crnogorski narod. Nadam se da će ova borba, koju je s velikim žrtvama izdržao, donijeti ovom malom, ali vrijednom narodu zaslužene plodove«. U Rijeci se dr Fabianić zadržao nepuna tri tjedna, a već je bio pozvan natrag na ratište, stigao je kratak brzovjav od mitropolita Mitrofana: »Pošto imamo ponovo veliki

broj ranjenika, molimo, ako ikako možete, dođite«. Fabianić je odmah ostavio praksu i potpuno ogorčen ponovo od Dušana Vilhara koji je spremno izjavio da će i ovaj put podmiriti troškove odlazi preko Trsta u Kotor⁽³³⁾. On se javio u Rijeku, te je »Novi list« donio o tome vijest. Dr Fabianić se opet našao u Podgorici gdje su liječnici vrlo zaposleni, jer je velik broj ranjenika. Dr Fabianić je upravljao jednom velikom bolnicom udešenom za tu svrhu. S njim je bio dr Guzina iz Perasta. Nad bolnicom, u kojoj su ova dva Hrvata, vije se hrvatska zastava. Fabianić je pisao da se s nestrpljenjem očekuje opći juriš na Skadar⁽³⁴⁾. Izgleda da je bilo vrlo teško stanje u toku druge faze rata, jer je »Cetinjski Vjesnik« objelodanio apel da se iscrpljuju sredstva pomažući ranjenike i ukoliko ne stigne pomoć, Crveni krst će morati svesti svoju funkciju na najžužu mjeru. U Cetinju je oko 1.000 ranjenika i blizu 1.000 bolesnih, u Ulcinju oko 100 ranjenih, a oko 50 bolesnih, a da se ne govori o drugim bolnicama⁽³⁵⁾. Jednaka je situacija bila u Srbiji, te se srpsko Ratno ministarstvo obratilo Zboru liječnika Hrvatske s molbom da dođu hrvatski liječnici u Srbiju, jer srpski liječnici ne mogu savladati toliki posao (36). I dr Fran Bakarčić iz Opatije se vratio ponovo u Bugarsku u Cataldžu (37). Najzad je došao dugo očekivani pad Skadra. Riječka okolica, osobito mjesta Draga i Sv. Kuzma bila su osvijetljena, odmah kad se saznalo narod je priredio spontanu bakljadu, pjevala se »Lijepa naša« i »Onamo onamo«, pucale prangije, uzvikivalo se sa svih strana »živili Srbi i Crnogorci«. Na koncu bakljade su odali počast žrtvama. Govornik je uzviknuo: »Herojima koji su iz ljubavi za domovinu pali pod tvrdim skadarskim zidinama neka bude vječna slava i pamjat«⁽³⁸⁾. No, diplomacija je kasnije odlučila drukčije i nakon razočarenja narod Primorja je i dalje ostao pun nade i očekivanja. Nakon druga tri mjeseca provedena u Crnoj Gori dr Fabianić se vratio s crnogorskog fronta. Za njegove zasluge ga je kralj Nikola odlikovao »na osobiti način podijelivši mu Danilov red III stepena«⁽³⁹⁾.

Nastojali smo u ovom izlaganju prikazati bratsku pomoć Hrvatskog primorja, Rijeke i Istre Crvenom krstu Srbije i Crne Gore, kako bismo osvijetlili masovno učešće naroda ovog kraja u sabiranju doprinosa, kao i učešće zdravstvenih radnika iz Rijeke i Novoga u vojnom sanitetu Srbije i Crne Gore. Svakako je najveći udio u tome dr Huga Fabianića, kirurga i ginekologa iz Rijeke — Sušaka, koji je svojim učešćem na crnogorskom ratištu dao svijetao primjer zdravstvenog radnika i jugoslavenskog patriote.

Beleške:

1. Riječki Novi list. God. VI, br. 247, Rijeka, 16. X 1912, p. 2; — 2. RNL, God. VI, Br. 246, Rijeka, 15. X 1912, p. 2; — 3. RNL, God. VI, Br. 251, Rijeka, 20. X 1912, p. 2. »Za braću na Balkanu« i Br. 252, Rijeka, 22. X 1912. »Javna Skupština u Opatiji za braću na Balkanu«; — 4. RNL, God. VI, Br. 252, Rijeka, 22. X 1912, p. 2. »Ljekarna u Pazinu«; — 5. RNL, God. VI, Br. 252, Rijeka, 22. X 1912, p. 2. »U pomoć Crvenom Krstu balkanskih naroda«; — 6. RNL, God. VI, Br. 253, Rijeka, 23. X 1912, p. 2. »Hrvati, Srbi, Slovenci i obće Slaveni na Rijeci«; — 7. RNL, God. VI, Br. 254, Rijeka, 24. X 1912, p. 1. »Srbija traži liječnike«; — 8. RNL, God. VI, Br. 255, Rijeka, 25. X 1912, p. 2. »Sastanak za Crveni Krst«; — 9. RNL, God. VI, Br. 258, Rijeka, 29. X 1912, p. 2. »Štovanim stanovnikom grada i kotara Rijeke bez razlike narodnosti«; — 10. RNL, God. VI, Br. 257, Rijeka, 27. X 1912, p. 2. »Opatija - Volosko za slavensku braću na Balkanu«; — 11. The Nation, 28. XII 1912, London, I. F. Luppis (originalni naziv članka nije mi poznat R. M.); — 12. RNL, God. VI, Br. 259, Rijeka, 30. X 1912, p. 2. »U pomoć ranjenoj braći u Crnoj Gori«; — 13. RNL, God. VI, Br. 270, Rijeka, 12. XI 1912, p. 2. »Opatija - Volosko za Crveni Krst balkanskih naroda«; — 14. RNL, God. VI, Br. 264, Rijeka, 15. XI 1912, p. 2. »Za srpske oficire rekovalescen-te«; — 15. RNL, God. VI, Br. 266, Rijeka, 7. XI 1912, p. 2. »Crveni Krst« »U Srbiju« i »Za rekovalescen-te srpske oficire«; — 16. Politika, 1. XI 1912. »Bogoslav Mažuranić jedan veliki Jugosloven u Beogradu«; — 17. RNL, God. VI, Br. 261, Rijeka, 1. XI 1912, p. 2. »Obćina Kastav za ranjenu braću«; — 18. RNL, God. VI, Br. 264, Rijeka, 5. XI 1912, p. 2. »Obćina Trsat - Sušak balkanskim poborcima«; — 19. RNL, God. VI, Br. 266, Rijeka, 7. XI 1912, p. 2. »Crnogorsko vojno ministarstvo sušačkoj obćini«; — 20. RNL, God. VI, Br. 264, Rijeka, 5. XI 1912, p. 2. »Iz Odbora za Crveni Krst balkanskih naroda«; — 21. RNL, God. VI, Br. 265, Rijeka, 6. XI 1912, p. 2. »Odgovor sa Cetinja«; — 22. Ibidem, »Baška za ranjenu braću«; — 23. RNL, God. VI, Br. 267, Rijeka, 8. XI 1912, p. 2. »Dovoljno liječnika u Crnoj Gori«; — 24. RNL, God. VI, Br. 276, Rijeka, 19. XI 1912, p. 2. »Baška za ranjenu braću na Balkanu« (Detaljno mi je o tome govorila dr Z. Čermakova i gđa Dinka Frančić prilikom mojih terenskih obilazaka Baške); — 25. RNL, God. VI, Br. 265, Rijeka, 6. XI 1912, p. 2. »Među crnogorskim ranjenicima«; RNL, God. VI, Br. 284, Rijeka, 28. XI 1912, p. 2. »Novine i knjige za crnogorske ranjenike«; — 26. RNL, God. VI, Br. 269, Rijeka, 10. XI 1912, p. 2. »Predavanje prof. Ostermana o Balkanu u Voloskom«; RNL, God. VI, Br. 82, Rijeka, 5. IV 1913, p. 2. »O Balkanu i balkanskim narodima«; — 27. RNL, God. VI, Br. 261, Rijeka, 1. XI 1912, p. 2. »Ljekovi i predmeti za »Crveni Krst« crnogorski«; — 28. RNL, God. VI, Br. 267, Rijeka, 8. XI 1912, p. 2. »Za Crveni Krst balkanskih naroda«; — 29. RNL, God. VI, Br. 270, Rijeka, 12. XII 1912. »Od prinosa je Odbor kupio«; — 30. RNL, God. VI, Br. 277, Rijeka, 20. XI 1912, p. 2. »Prinosi ka Crveni Krst balkanskih naroda u Opatiji - Voloskom«; — 31. RNL, God. VII, Br. 27, Rijeka, 31. I 1913, — Br. 30, od 4. I 1913. »Iz mojih uspomena s crnogorskog ratišta«; — 32. RNL, God. VII, Br. 23, Rijeka, 26. I 1913, p. 2. »Povratak«; — 33. RNL, God. VII, Br. 37, Rijeka, 12. II 1913, p. 2. »Dr Fabianić pozvan na crnogorsko ratište«; — 34. RNL, God. VII, Br. 74, Rijeka, 27. III 1913, p. 2. »Dr Hugo Fabianić javlja iz Podgorice«; — 35. RNL, God. VII, Br. 79, Rijeka, 2. IV 1913, p. 2. »Crnogorski Crveni Krst«; — 36. RNL, God. VII, Br. 59, Rijeka, 9. III 1913, p. 2. »Potreba liječnika za Srbiju«; — 37. RNL, God. VII, Br. 37, Rijeka, 12. II 1913, p. 2. »Dr Bakarčić ponovo u Bugarsku«; — 38. RNL, God. VII, Br. 100, Rijeka, 25. IV 1913, p. 2. »Draga prigodom pada Skadra«; — 39. RNL, God. VII, Br. 110, Rijeka, 8. V 1913, p. 2. »Povratak dra Fabianića«.

Radmila MATEIČIĆ

Comprehensive archival and newspaper material served as a base for the article on the support given by the Croatian coast during Balkan Wars. It was pointed out that Rijeka, Croatian coast and Istria responded to the appeal of Serbian and Montenegrin Red Cross. The author communicates the significance of the work of the politically eminent Croats of that time: Erazmo Barčić Fran Supilo and dr Bogdan Mažuranić. In Rijeka, a board was established to support Serbian, Montenegrin and Bulgarian Red Cross. 2.000 francs were collected for Serbian, Montenegrin and Bulgarian Red Cross, and 1.000 francs for the Greek one. Vilhar, the wholesaler from Rijeka, at his own expense, sent dr Hugo Fabijanić twice to Montenegro. Fabijanić was a young surgeon and he spent six months there treating Montenegrin wounded soldiers.

Dr Bogdan Mažuranić travelled to Belgrade where he was greeted with honours, and offered lodgings for convalescence of the Serbian wounded soldiers in hotels of Novi Vinodol. It was important to mention that pharmacists from Rijeka: Sušan, Budak, Catti and Mizzan, and Schindler sent drugs and bandages from their own pharmacies' supplies, as well as 300 pairs of peasant shoes, 300 pairs of slippers, 500 shirts, and 200 winter coats to Montenegrin coast.

The island Krk and population of a small place Pazin joined the action of collecting different and necessary material and supplies. In Krk, dr Zdenka Čermak was chosen to treat wounded and sick soldiers, while hotelkeepers placed at wounded soldiers' disposal 60 beds for one month stay.

Ferenc BALLA

Prvi mađarski kralj, Ištván I (977 — 1038), prihativši hrišćanstvo omogućio je da su u državu ušli fratri iz raznih kaluderskih redova (benediktanci, cisterciti, antoniti, templari, franjevci i drugi) koji su u prvo vreme u samim manastirima, a kasnije u xenodochiumima pored manastira lečili u početku same fratre, a kasnije sve bolesnike koji su im se obraćali za pomoć. Među prve socijalno — zdravstvene ustanove Mađarske možemo ubrojati xenodochium u Panonhalmi (999), leprosorium u Estergomu (1000), xenodochium u Pečvaradu (1002), dok su van državne granice podignuti za hodočasnike hospitiumi u Jerusalimu, u Konstantinopolju, u Rimu (1007), u Raveni (1037) itd. Na ovaj način u XIII veku u Mađarskoj su skoro u svim većim gradovima i crkvenim centrima postojali hospitali i xenodochiumi. Polazeći od ovih činjenica, u traganju za prvim zdravstvenim radnicima i prvim socijalno — zdravstvenim ustanovama u Bačkoj (deo Vojvodine između Dunava i Tise), moramo prvo da se upoznamo s gradovima i crkvenim centrima u ovom delu Jugoslavije⁽¹⁾.

U XI, XII, XIII i XIV veku u severnom delu današnje Bačke prostirala se županija Bodrog, a u južnom delu županija Bač. Sedište prve županije bilo je u gradu s tvrđavom Bodrog, a druge županije u gradu s tvrđavom Bač. Pored ovih gradova na teritoriji današnje Bačke u to vreme značajnija mesta su bila: Sond, Hajsentlerinc, Titel, Kanjiža, Bečej itd.

U Bodrogu (4 km južno od današnjeg Bezdana), verovatno još pre dolaska Mađara u Panonsku niziju, Slaveni u IX veku, ili ranije, izgradili su tvrđavu (castrum). Granice ovde formiranog glavnog dekanata (föesperesség) bile su identične s granicom bodroške županije. U vezi sa istorijom ovog grada treba da spomenemo pavlinački manastir s crkvom svetog Križa (1282) i cistercitski manastir svetog Petra (1327).

U gradu Baču osniva se biskupija još 1124. godine, kaptol (káptalan) 1153. godine, dok glavnog dekana (föesperes) spominju dokumenti iz